

Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Krośnieńskiej
Zarząd Główny w Krośnie

VADEMECUM

wycieczki krajoznawczej w Sądeckie

sobota 28 maja 2011

Program:

- godz. 7:00 – wyjazd autokarem do Nowego Sącza
- godz. 9:15 – Zamek w Nowym Sączu
- godz. 9:45 – zwiedzanie Galerii „Stara Synagoga”
- godz. 10:35 – zwiedzanie kościoła Jezuitów p.w. Świętego Ducha
- godz. 11:00 – rynek i ratusz miejski
- godz. 11:15 – zwiedzanie Domu Gotyckiego – Muzeum Okręgowe
- godz. 12:30 – zwiedzanie kolegiaty p.w. Św. Małgorzaty
- godz. 13:15 – wyjazd do Starego Sącza
- godz. 14:00 – zwiedzania kościoła Panien Klarysek p.w. Świętej Trójcy
- godz. 14:45 – 15:45 – rynek starsączeki – **czas wolny**
- godz. 16:00 – zwiedzanie kościoła parafialnego p.w. Św. Elżbiety
- godz. 16:30 – wyjazd ze Starego Sącza
- godz. 17:45 – zwiedzanie etnograficznej Zagrody Maziarskiej w Łosiu
- godz. 19:30 – grill i spotkanie towarzyskie
- godz. 20:30 – zakończenie wycieczki w Krośnie

Nowy Sącz

Miasto w widłach rzek – Dunajca i Kamienicy, lokowane na prawie magdeburskim 8 listopada 1292 roku przez króla Wacława II z czeskiej dynastii Przemyslidów. Wcześniej była tu wieś Kamienica, należąca do biskupów krakowskich, z drewnianym kościołem Św. Wojciecha. Nazwa miasta pochodzi od Sandka lub Sądka – zdrobnienia imienia Sędziwój. Lokacja Nowego Sącza, zwanego też początkowo Kamienicą, obmyślona była przez króla, jako przeniesienie miejskiego organizmu Starego Sącza na nowe, dogodniejsze miejsce – wraz z mieszczanami, dwoma klasztorami itd. Zamysł ten powiódł się połowicznie, ale nowe miasto szybko stało się ważnym punktem na szlaku handlowym z Polski do Węgier, inkastelowane już przez Wacława II oraz Kazimierza Wielkiego, często odwiedzane przez królów, a więc i wyposażone w szereg przywilejów oraz zwolnień podatkowych. Księgi wójtowskie prowadzono tu w języku niemieckim do roku 1488, potem po łacinie i po polsku. Żydzi pojawiają się za Zygmunta III, Michał Korybut Wiśniowiecki zezwala im w 1673 posiadać domy w mieście i kramy. W 1655 król Jan Kazimierz właśnie z Nowego Sącza udał się zagranicę, a miasto poddało się Szwedom. Ale też samo się spod Szwedów wyzwoliło, za sprawą okolicznej szlachty i chłopów. W czasach konfederacji barskiej bywał tu Kazimierz Pułaski. W 1770 Sądeczczyna wraz ze Spiszem została przez Austriaków przyłączona do Węgier, a w 1772 do Galicji (I rozbiór).

Kłęski elementarne: pożary – 1331, 1486, 1522, 1611 (całkowity), 1746, 1753, 1769, 1890, 1894; zaraza – 1490-95, 1622, 1651, 1664, 1710. Miasto posiadało szereg cechów rękodzielniczych i znane było szeroko z wyrobów rzemiosła. Miało też łaźnie miejskie i szpitale, w tym jeden dla trędowatych, wodociąg (1465), szkołę parafialną (pocz. XV w.) i kolegiacką (1448) – 23 sądeczan studiowało w Krakowie już przed połową XV w., zaś 45 – w 2 poł. wieku XV. Znanych jest wiele wybitnych postaci *de Sandecz Nova* – Jakub, rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, malarze – Jakub oraz Jerzy, złotnik Jarosz, alchemik Michał Sędziwój, drukarz Jan i wielu innych.

Nowy Sącz – widok ogólny miasta od północy. Rys. F. Vandruszki (piórko i akw. na pap.) z 1 poł. XIX wieku, Muzeum Narodowe w Krakowie, sygn. MNK III-r.a. 11152

Zamek

Być może już po 1292 stanął w tym miejscu gródek drewniany. Zamek murowany wznosił Kazimierz Wielki (1350-1360), wraz z murami obronnymi i bramami miasta. Zamek był siedzibą starosty grodowego, ale mieszkali tu także będący w podróży królowie i możnowładztwo. Pobyt w zamku ok. 1469-1470 synów Kazimierza Jagiellończyka z nauczycielami: Długoszem i Kallimachem jest legendą. W 1522 roku zamek spalił się w części, a w 1611 – całkowicie, odbudowany potem przez starostę Stanisława Lubomirskiego i przebudowany w 1616 – przez Sebastiana Lubomirskiego. W XVII w. był gmachem okazałym, z trzema basztami i udekorowanym wnętrzem. Od 1765 roku opustoszał. W 1768 spalili go przez nieostrożność konfederacji barscy, a w 1769 – Żydzi. Od 1770 zajęty został przez Austriaków na cele wojskowe i rządowe. Tytułarnym starostą sądeckim w latach 1754-1785 był Stanisław Małachowski, późniejszy marszałek Sejmu Wielkiego. Mimo napraw dokonanych przez Austriaków, w 1813 roku runęła do Dunajca zachodnia część zamku z basztą. W 1838 roku urządzono tu koszary, w 1848 zaborca sprzedał budynki miastu. W 1905 roku prowadzono na zamku prace konserwatorskie, w latach 20-tych zamierzano umieścić tu Muzeum Ziemi Sądeckiej i Grób Nieznanego Żołnierza. W 1945 roku AK wysadziła pozostawiony przez Niemców skład amunicji i zamek przestał praktycznie istnieć. W 1950 roku odbudowano Basztę Kowalską, zwieńczoną XVI-wieczną attyką.

Nowy Sącz – zamek (zburzony w roku 1945), widok głównego skrzydła od północnego zachodu. Fot. H. Podłębskiego z roku 1936. Instytut Sztuki PAN, syg. ISPAN 23636

Synagoga

Miasto posiadało przywilej *De non tolerandis Iudaeis*, który odmawiał Żydom osiedlania się w obrębie murów. Ale w 2 poł. XVII wieku Żydom sprzyja starosta Konstanty Lubomirski, a także król Michał Korybut, którzy w osiedleniu Żydów widzą

ratunek dla wyniszczonego wojnami miasta. Starosta popada na tym tle w konflikt z mieszczanami, jednak od 1673 Żydzi osiedlają się w Nowym Sączu, budują domy i sklepy. Synagogę wznoszą po 1699 roku, a w 1731 istnieje już ulica Żydowska. Obecna synagoga powstała w siódmej dekadzie XVIII w. Miała wysoki dach brogowy, jednak po pożarach w 1890 i 1894 obniżono go, ponadto dobudowano dwa ryzality frontowe, sklepienie zastąpiono stropem i zmieniono bimeń. W 1971 roku opuszczony obiekt przejęło Muzeum i po remoncie utworzyło tu swój oddział (1982).

Ratusz

Najwcześniejszy istniał przy kolegiacie, ale w 1448 Zbigniew Oleśnicki zakupił go od miasta na mieszkanie dla kanoników kolegiackich i wikarych. Kolejny ratusz istniał już na rynku, zbudowany przed poł. XV wieku. Po 1522 odbudowywano go z pożaru, w 1562 – znacznie przebudowano w duchu renesansowym, dodając jednopiętrowej budowli wieżę. 19 czerwca 1611 ratusz spłonął wraz z całym miastem i znów trwały jego odbudowy i rozbudowy (dodanie drugiego piętra 1616-1618, 1834, 1854). Ostatni raz spalił się 17 kwietnia 1894, po czym został rozebrany. To właśnie tego dnia, jak ze smutkiem napisał ks. Jan Sygański, wraz z ratuszem *zetlała kowana skrzynia ze wszystkimi przywilejami*, w tym dokumentem lokacyjnym Wacława II z 1292 roku. Zniszczeniu uległo też ponad 300 dokumentów pergaminowych, a uratowanie 150 ksiąg, głównie wójtowskich i radzieckich, zawdzięczamy poświęceniu dwu nauczycieli

gimnazjalnych, którzy po drabinie dostali się do archiwum na piętrze i wyrzucili na bruk cenne dokumenty z płonącego ratusza. Pożar miasta trwał wtedy dwa tygodnie!

Nowy ratusz, istniejący obecnie, wzniosła według eklektycznego projektu Jana Perosia krakowska firma Karola Knausa w 1895 roku.

Kościół Św. Ducha

Tradycjami swymi sięga roku 1360, kiedy to mieszczanin Mikołaj Kizling wyjednał u Kazimierza Wielkiego zgodę na założenie w Sączu szpitala Świętego Ducha, który wkrótce, wraz z kościołem drewnianym pod tym samym wezwaniem, wzniesiono na Przedmieściu Węgierskim. Przed 1400 rokiem szpital i kościół zostały przeniesione do miasta, za sprawą legatu mieszczanina Lang Seidla. Wkrótce potem Jagiełło funduje przy tym szpitalu i kościele klasztor Premonstrantów (Norbertanów), założonych w 1120 roku przez Św. Norberta z Xanten. Bogata fundacja królewska została powiększona przez miasto, które przekazało Norbertanom dochody z kilku własnych wsi. Zakonnicy szybko poczęli wznosić nowy murowany kościół, który już w końcu XV wieku posiadał zasklepione prezbiterium z do dziś zachowanym sklepieniem sieciowym. Podobne było zapewne i w nawie, ale kościół ucierpiał był znacznie w kilku pożarach (1458, 1486), a z pożogi 1611 roku wyszedł jako ruina.

Austriacy skasowali w roku 1784 klasztor norbertański – kościół zajęto na magazyn wojskowy, wyposażenie kościelne i dzwony rozdano sądeckim kościołom a biblio-

tekę – włączono do księgozbioru Uniwersytetu Lwowskiego. W pustym klasztorze na krótko osiadły SS. Miłosierdzia, doglądające szpitala. Dopiero w 1831 roku całość zabudowań norbertańskich przekazano Jezuitom. Ci założyli w nich kolegium, gdzie studia teologiczne odbywali klerycy z krajów Europy Środkowej. Pobyt Jezuitów związany był z kompletną przebudową dawnych budowli kościelnych i klasztornych prowadzoną w latach 1841-1854 i później – po 1887. W tym czasie zmieniono dachy na kościele, ufundowano nowe wyposażenie wnętrza i organy. Aliści w pożarze roku 1894 kościół znów mocno ucierpiał – spłonęły dachy, dzwonnica oraz szpital ubogich – zatem dziś stanowi on architektoniczną wypadkową owych klęsk żywiołowych i kolejnych odbudów.

Najwięcej cech gotyckich zachowało prezbiterium – ostrołukowe okna, cokół i rozplanowanie. Dach nad nawą utracił swą dawną strzelistość. W nawie zachowały się dotąd ostrołukowe portale, także tęczą oddzielająca nawę od prezbiterium oraz piękne żebrowanie kamienne sklepienia siatkowego. Po północnej stronie nawy dołączono do niej, jako ciąg kaplic, dawny krużganek klasztorny. Ołtarze neogotyckie, podobnie jak neobarokowa ambona, pochodzą z czasów ostatniej przebudowy wnętrza. W ołtarzu głównym widzimy XVI-wieczny obraz Matki Boskiej Pocieszenia, dar Zofii z Jordanów Samuelowej Zborowskiej dla Norbertanów. W kaplicy bocznej obraz Św. Anny Samotrzcę, manierystyczny, ponadto wczesna kopia tzw. Przemienienia Pańskiego, wówczas znajdującego się jeszcze w kościele Franciszkanów. Na ścianach XVIII-wieczne epitafia – Jana Sebastiana Lipskiego oraz Szczepana Wielogłowskiego.

Kolegiata Św. Małgorzaty

Pierwotną faram sądecką tworzył drewniany kościół Św. Wojciecha i Jerzego, który istniał w dawnej wsi Kamienica, na gruntach której lokowano Nowy Sącz. Już od końca XIII wieku istniał też w Kamienicy drewniany, filialny kościół Św. Małgorzaty. Początki obecnej kolegiaty sięgają ostatniej ćwierci wieku XIV (wg Paula Crossley'a) i odnoszą się do dwunawowej, filaro-osiowej hali kazimierzowskiej, której przydano następnie po bokach ciągi mieszczańskich kaplic. W 1448 roku biskup krakowski kardynał Zbigniew Oleśnicki podniósł rangę tego kościoła do godności kolegiaty, nie partycypując jednak finansowo w jej rozbudowie (m.in. o kapitularz nad zakrystią). Kolegiata miała stać się w zamyśle Oleśnickiego ośrodkiem misyjnym pogranicza, z powodu *nieokrzescania ludu pomieszanego z prawosławnymi osadnikami ruskimi i wołoskimi*, a także husytów. Jurysdykcji duchowieństwa kolegiackiego (prepozyta, archidiacona, dziekana, kustosa, czterech kanoników i ośmiu wikariuszy) podlegało w pierw sześc dekanatów – Nowy Sącz, Biecz, Bobowa, Jasło, Nowy Targ i Pilzno – po roku 1600 dodano jeszcze dekanat spiski. W 1711 roku archidiaconat sądecki tworzyło 186 parafii. Kres archidiaconatowi położyli Austriacy, w toku prawie 20 lat trwającej kasaty i odbierania beneficjów, konfiskaty paramentów z kruszcu, zajmowania domów kanoników kolegiackich. W 1789 dekretem Gubernium Lwowskiego zdegradowano kolegiatę do zwykłego probostwa, a ostatnie posiedzenie kapituły kolegiackiej odbyło się 14 lipca 1791.

Kościół mimo przebudów zachował nadal istotne cechy budowli gotyckiej, orientowanej, bazylikowej, z nawami bocznymi niższymi od środkowej. Pierwotne prezbiterium było krótsze od obecnego i zamknięte ścianą prostą. Budowę starszej wieży

północnej rozpoczęto na przełomie XIV/XV wieku, tworząc kwadratowe przyziemie (herb Dębno Oleśnickiego i data 1448 na fryzie), przechodzące następnie w ośmiobok. Budowla ta do końca XVIII wieku była własnością miasta i służyła jako strażnica. Po 1631 roku rozpoczęto budowę wieży południowej – dzwonnicy. Elementy rzeźbiarskiego fryzu kamiennego wmurowano w elewację dzwonnicy na początku XIX wieku (dziś są to kopie autorstwa Mieczysława Bogaczyka).

W latach 1807-1822 dawną kolegiatę gruntownie przebudowano, tworząc z kaplic bocznych właściwie – nawy boczne. Usunięto wtedy również sklepienia prezbiterium i nawy głównej, obniżając równocześnie wysokość ścian tych wnętrz i wprowadzając drewniane sufity, w latach 60-tych XX wieku zastąpione betonowym „pękniętym sklepieniem”. Obniżono też o dwie kondygnacje wieżę główną kościoła (północną) – niegdyś siedmiokondygnacyjną, zaś mury dzwonnicy (wieży południowej) podwyższono o dwa metry. W kolejnych latach wymieniono posadzkę, sporo wyposażenia ruchomego, konserwowano ołtarz główny, sprawiono nowe organy itd.

We wnętrzu uwagę zwraca dzisiaj ołtarz główny – nastawa manierystyczna z 1648, z figurami Matki Boskiej z Dzieciątkiem, ŚŚ. Wojciecha i Stanisława, czterech Ewangelistów oraz ŚŚ. Piotra i Pawła. Ukrzyżowanie jest późnogotyckie. W strefie środkowej ołtarza – obraz tzw. „Przemienienia Pańskiego”, *Veraicon* malowany temperą na drewnie lipowym, rzekomo bizantyński, w istocie – proveniencji czeskiej, z 2 poł. XIV wieku. Wcześniej zdobił wnętrze klasztoru franciszkańskiego, do kolegiaty trafił po kasacie konwentu, ok. 1785 roku. Ołtarze boczne – dzieła wieku XVII, dziś znacznie przekształcone. Ołtarz lewy poświęcony jest Trójcy Św., prawy – niegdyś Przemienienia Pańskiego – dziś dedykowano Matce Boskiej.

Chrzcielnica spiszowa – z 1557 roku, z dodaną później klasycystyczną pokrywą z Janem Chrzcicielem. Na ścianach liczne epitafia z wieków od XVI po XIX.

Dom Gotycki

To dawna plebania i dom kolegiacki, dom altarzystów i kustosa kapituły. Wzniesiony w początku XV wieku, odkupiony od miasta przez Z. Oleśnickiego w 1448, najpewniej powstały z połączenia trzech budowli, wielokrotnie gruntownie przebudowywany i rozbudowywany, przede wszystkim w początkach XVI wieku, z którego to czasu zachowała się główna dyspozycja przestrzenna. Po kasacie kolegiaty sprzedany w ręce prywatne, w latach 1913-1914 odnowiony i w części rekonstruowany przez architekta Zenona Remiego, z wykorzystaniem zabytkowej kamieniarki architektonicznej. Od 1951 roku siedziba muzeum sądeckiego.

Stary Sącz

Osada o bardzo starych korzeniach, leżąca na prahistorycznej drodze z południa Europy nad Bałtyk. Najstarszą siedzibę kasztelanii sądeckiej (kasztelan Chwalisław – 1224) archeolodzy lokalizują hipotetycznie w Podegrodziu (Andrzej Żaki), albo też na Winnej Górze (Maria Cabalska). W 1257 roku Bolesław Wstydlivy daruje ziemię

sąddecką swej żonie Kindze, jako rekompensatę za wspaniałomyślną pomoc finansową (40 tys. grzywien w złocie, srebrze i precjozach), którą Kinga wspomogła księcia w czasie wojen z Tatarami. Dokument darowizny nie określał precyzyjnie granic owego nadania, stąd późniejsze liczne zatargi z Leszkiem Czarnym, rozstrzygane nawet przez sąd papieski. Kinga – księżna krakowska i sandomierska – organizuje w Sączu wieś i sołtystwo (1268), ale już przed 1273 roku mówi się o Michale, określanym słowami *advocatus de civitate nostra Sandecz*, co wskazuje na początki miasta. W 1280 roku Kinga uposaża założony przez siebie klasztor klarysek wszystkimi swymi dobrami, na które składało się miasto i 28 wsi z wszystkich 35, jakie w tym czasie na Sądecczyźnie istniały. Akt założycielski Kingi zatwierdza papież Marcin IV (1283). Mimo dwóch groźnych najazdów tatarskich (1259 oraz 1287) Sącz rozwija się szybko. W roku 1292 następuje jednak królewska lokacja Nowego Sącza, w którym Wacław II widział przyszłe miejsce dla starosąddeckich klasztorów oraz mieszczan. Klaryski, sprzyjające Łokietkowi i trwające w opozycji do Wacława II, nie przeniosły się jednak na nowe miejsce, zaś Franciszkanie, wprawdzie wzniesli w Nowym Sączu swą kolejną siedzibę, ale też utrzymali dotychczasową, starosąddecką. Pojawienie się Nowego – wpłynęło na osłabienie gospodarcze i demograficzne Starego Sącza, który choć wolniej, ale jednak rozwijał się w kolejnych stuleciach. W 1358 Kazimierz Wielki nadaje miastu prawo magdeburskie i liczne przywileje. Nie bez znaczenia pozostał też fakt, iż klaryskami starosąddeckimi były: siostra królewska – Konstancja oraz matka – Jadwiga, żona Władysława Łokietka. W końcu XVI wieku powstają tu liczne cechy rzemieślnicze.

Miasto nawiedzają liczne klęski – pożary (1410, 1631, 1644, 1684, 1709, 1795), morowe powietrze (1622, 1664, 1710), rabunki Szwedów (1655) i gwałty Moskali (1735), a także kasaty klasztorne rządu austriackiego. W 1684 płonie ratusz, odbudowany wkrótce – gorzej do szczętu w roku 1795, wraz z dużą częścią miasta oraz kościołami Św. Barbary i Św. Krzyża. Obecne rozplanowanie miasta i pierzei rynkowych pochodzi z czasów drugiej lokacji kazimierzowskiej (1357-1358).

Stary Sącz – zespół klasztoru Klarysek, widok od północnego wschodu. Fot. S. Tomkowicza z 29 marca 1893 roku, Muzeum Narodowe w Krakowie, syg. MNK f./2867/A.p.

Klasztor Panien Klarysek wraz z kościołem klasztornym p.w. Świętej Trójcy.

Zakon Św. Klary to żeńskie zgromadzenie klauzurowe należące do reguły franciszkańskiej, powołane w 1211 roku przez Św. Franciszka z Asyżu i Św. Klarę. Założycielką konwentu starosądeckiego i pierwszą ksienią była Św. Kinga (1234-1292) – księżna krakowska i sandomierska, córka króla węgierskiego Beli IV, żona księcia Bolesława V Wstydliwego. Akt fundacyjny klasztoru pochodzi z roku 1280, a nowy zakon uposażony został osobistymi dobrami księżnej-założycielki, która po śmierci Wstydliwego (1279) wstąpiła ok. roku 1288 do klasztoru. W jej ślady poszły też w kolejnych latach inne znakomite księżne-wdowy – Gryfina, żona Leszka Czarnego, ksieni od 1299; bł. Jolenta Helena – młodsza siostra Św. Kingi, wdowa po Bolesławie Pobożnym i teściowa Władysława Łokietka; Jadwiga – żona Łokietka i matka Kazimierza Wielkiego, ksieni od 1333 roku, zmarła w klasztorze starosądeckim i tu pochowana w grudniu 1339 roku.

Z czasów pierwszej ksieni pochodzi najstarsza faza kościoła klasztornego – dwuprzęsłowe prezbiterium (po 1280). Kolejny etap budowy to lata 1310-1332, kiedy to wzniesiono korpus nawowy, kapitułarż i oratorium zakonne. Już w 1328 roku kościół spłonął, a po odbudowie – został konsekrowany w 1332 roku. Na polecenie kardynała Jerzego Radziwiłła, i po jego reformie zakonu, murarz krakowski – Jan de Simon wznosi w latach 1602-1608 nowy piętrowy czworobok klasztoru oraz dom kapłański. Wkrótce powstaje we wnętrzu świątyni barokowy ołtarz główny (z 1619 – obecnie w Łącku), organy autorstwa Andrzeja ze Lwowa (1618), ambona (1671) z Drzewem Jessego, plastycznie przedstawioną genealogią Chrystusa wedle proroctwa z Księgi Izajasza (Jesse był ojcem króla Dawida). W 1637 roku wzniesiono kamienny szczyt nad zachodnią elewacją kościoła, a w 1696 roku Baltazar Fontana – twórca stiukowej dekoracji krakowskiego kościoła Św. Anny – wykonuje dla Klarysek nowy ołtarz główny Św. Trójcy i dwa boczne w prezbiterium. Prawy ołtarz boczny przy tęczy – czarną marmurową nastawę pochodzącą z końca XVI wieku – poświęcono Św. Kindze, lewy zaś – Matce Boskiej Pocieszenia (oba obrazy główne w tych ołtarzach to dzieła miejscowego malarza – Grzegorza Czarnica). W roku 1764 pożar niszczy dachy kościoła i

klasztoru. Odbudowy podejmuje się po 1776 roku ksieni Katarzyna Psurska, zatrudniająca nie po raz pierwszy rzemieślników węgierskich. We wnętrzu pojawia się nowa posadzka marmurowa, a na dachu wspaniała wieżyczka sygnaturki. W 1777-1778 roku powstaje nowa polichromia wnętrza, nowe stalle i chór muzyczny w prezbiterium, ławki w nawie oraz żelazna krata do kaplicy Św. Kingi.

W 1782 Austriacy rozpoczynają wieloletni proces kasaty dóbr klasztornych, czemu Klaryski przeciwstawiają się zdecydowanie. W rezultacie wieloletnich starań i zabiegów klasztor przetrwał wprawdzie józefinizm, ale ograbiony został z precjozów, m.in. srebrnych relikwiarzy, wotów, paramentów i sukienek do obrazów. Po 1890 roku, na zbliżającą się 600 rocznicę śmierci Kingi (błogosławionej od 1690, świętej – od 16 czerwca 1999), pośpiesznie i dość niefortunnie odnowiono kościół, pozbawiając go szeregu elementów zabytkowych, przy jednoczesnym wprowadzeniu do wnętrza elementów nowego, neogotyckiego wyposażenia – m.in. chór muzyczny, belka tęczowa, nowa polichromia wnętrza.

Kościół parafialny p.w. Św. Małgorzaty Węgierskiej i Św. Elżbiety Turyngskiej

Wzniesiony ok. połowy stulecia XIV w wyniku powtórnej, kazimierzowskiej lokacji miasta (1357-1358). Jednonawowy, z węższym i zamkniętym trójbocznie prezbiterium oraz zakrystią. Cmentarz kościelny otoczony jest dziś murem z bramkami i kapliczkami stacyjnymi. Pięciokondygnacyjna wieża jest późniejsza, kilkufazowa, pierwotnie drewniana (1608) na gotyckim murowanym przyziemiu. Hełm dzwonnicy (1684) przypomina bardzo zwieńczenie krakowskiej wieży ratuszowej (1685), gdyż są one

oba dziełem tego samego budowniczego – Piotra Bebera ze Śląska.

Wnętrze kościoła jest jednonawowe, pierwotnie nawa nakryta była stropem płaskim, w połowie XVII wieku zamienionym na sklepienie krzyżowe, bez gurtów. W prezbiterium równoczesne sklepienie kolebkowe z lunetami oraz dekoracją stiukową imitującą żebra sklepienne, zworniki i wsporniki. W ostrołukowej tęczy zwraca uwagę okazała grupa rzeźbiarska Pasji, której figury oplecione są winną latoroślą. Główny oł-

tarz pochodzi z 1851 roku. W nawie dwa ołtarze przy tęczycy (Św. Walentego oraz Matki Boskiej Bolesnej) – manierystyczne. Kolejne dwa ołtarze boczne to dzieła późnobarokowe. Cennym sprzętem z XVII wieku jest barokowa chrzcielnica kamienna oraz piękna ambona z czterema Ewangelistami, z manierystycznym zapieckiem, nad którą wysoki baldachim. Pod chórem muzycznym – z organami wykonanymi w 1679 roku przez Jana Głowińskiego (twórcę m.in. organów w Leżajsku) – okazałe stalle manierystyczne, powstałe po pożarze kościoła w roku 1644.

Zagroda Maziarska w Łosiu

Etnograficzna ekspozycja dokumentująca jedno z ciekawszych zajęć pozarolniczych na Łemkowszczyźnie Środkowej, jaką było dziegciarstwo i maziarstwo. Produkcja dziegciu oraz mazi (kołomazi) miała miejsce od czasów lokacyjnych w sąsiadujących ze sobą wsiach – Bielance i Łosiu. Łączyła się przy tym z handlem obnośnym oraz obwoźnym, który – szczególnie w Łosiu – stał się wkrótce odrębną dziedziną aktywności gospodarczej łosian. Specjalnie opatrzonymi wozami, pokonywali oni ogromne

odległości, odwiedzając niemal całość ziem polskich, i dalej – po Siedmiogród na południu, Litwę i Łotwę na północy oraz Ukrainę na wschodzie, handlując po drodze tradycyjnymi produktami suchej destylacji smolnego drewna, a później – ropy naftowej. Te całoroczne wędrowki maziarzy wpłynęły decydująco na przemiany lokalnej kultury obu wsi łemkowskich, nie tylko materialnej, ale też społecznej i duchowej. Podniosły poziom cywilizacyjny mieszkańców, zmodernizowały budownictwo, wpłynęły na wczesne zarzucenie stroju ludowego, odbiły się obcymi wpływami nawet w elementach folkloru muzycznego i języku. Zabytki materialne związane z tradycyjnym maziarstwem Łemków zgromadzone zostały w otwartej 31 października 2009 roku ekspozycji *in situ*, stanowiącej oddział terenowy Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach.

przygotował: Tadeusz Łopatkiewicz